

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ФЕНОМЕН БІБЛІОТЕК У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції

30 вересня 2020 року

Частина I

За загальною редакцією
доктора культурології, професора,
завідувача кафедри культурології та інформаційної діяльності
Ю. С. Сабадаш

Маріуполь – 2020

Редакційна колегія:

Ю. С. Сабадаш, доктор культурології, професор (голова),
С. В. Янковський, кандидат філософських наук, доцент.

Затверджено на засіданні кафедри культурології та інформаційної діяльності
(протокол № 4 від 20.10.2020)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою
історичного факультету Маріупольського державного університету
(протокол № 3 від 21.10.2020)

Ф 42

Феномен бібліотек у сучасному світі : зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 30 вересня 2020 р. : у 3 ч. / Маріуп. держ. ун-т ; гол. ред. Ю. С. Сабадаш ; упоряд. С. Янковський. – Маріуполь : МДУ, 2020. – Ч. I. – 68 с.

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Феномен бібліотек у сучасному світі», яка відбулася 30 вересня 2020 року з ініціативи кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

В конференції взяли участь представники освітянської, наукової, фахової спільнот України та Білорусі.

У тематичних напрямках учасників конференції висвітлені актуальні питання якісних змін бібліотек, розвитку бібліотечної справи і інформаційно-культурного середовища у забезпеченні сталого розвитку України та її територіальних громад.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та студентам, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами розвитку бібліотек і бібліотечної справи в країні.

Відповідальність за зміст, достовірність, оригінальність поданих матеріалів
несуть автори, опублікованих у збірнику доповідей

мережі Facebook та Instagram є основними та важливими каналами популяризації власної діяльності, взаємодії зі своєю аудиторією, що в свою чергу, спрощує взаємозв'язок бібліотека – читач, моніторинг їх запитів, інформаційних потреб та рекомендацій.

Література

1. Пасмор Н., Фролова Н. Веб-сайт та соціальні мережі як засіб Інтернет-представництва університетської бібліотеки. – URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9694/1/Pasmor_Frolova.pdf.

2. Складено рейтинг популярності соціальних мереж в Україні. – URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/sostavlen-reyting-populyarnosti-sotsialnyh-1555070035.html>.

УДК 028(477)"8/13"

Т. М. Нікольченко

/ м. Маріуполь /

М. В. Нікольченко

/ м. Маріуполь /

ЧИТАННЯ І ПЕРЕКЛАД КНИГ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Із відомої пам'ятки давньоруської літератури «Ізборника Святослава» (1076) дійшли до сучасного читача слова чорноризця Храбра, сповнені глибокої пошани до читання книг: «Добро є, браття, читання книжне, особливо кожному християнину, блаженні ті, хто усім серцем проникає у смисл його [...]. Вузечка коневі – спрямування і утримання його, праведнику ж – книги. Не будесться корабель без цвяхів, ні праведник (не буває) без читання книжного [...]. Окраса воїна – зброя, корабля – вітрила, праведника ж – читання книжне». Давньоруський читач знав ціну книгам, які прийшли на Русь із прийняттям християнства і поважав тих, хто вмів читати й писати.

До читання та письма наші предки ставилися з особливою повагою. До нас дійшли свідчення, що писемність на Русі існувала ще до прийняття християнства. Збереглися записи давніх арабських мандрівників, які свідчили, що слов'яни фіксували купівельні грамоти «чертами і резами». Докириличною абеткою користувалися укладачі «Велесової книги», яка є об'єктом прискіпливого вивчення мовознавців. Поки невідомо, якою абеткою користувалися герої фольклору, але взірці усної народної творчості донесли до нас свідчення, що Ілля Муромець, герой билин Київського циклу, після свого зцілення попрямував до Києва, а по дорозі зрубав могутнього дуба і на місці сильного удару копитом свого коня спорудив капличку з написом: «Ехал сильный могучий богатырь Илья Муромец, сын Иванович» («Зцілення Іллі Муромця»).

У билині «Три поїздки Іллі Муромця» герою твору зустрічається «горюч-камень», на якому написано: «А во дороженьку ту ехать – убиту быть,/ А во другую-то ехать – женату быть, / А во третью-то ехать – богату

быть». Богатир, зрозумівши написане, обрав для себе найважчий шлях. Отже, Ілля Муромець, як і інші богатирі – Святогор, Олексій Попович, Добриня Микитович – про що свідчать фольклорні твори, були письменними. З ними листувався князь Володимир, запрошуючи могутніх захисників землі слов'янської знищити «Ідолища поганого». Твори більш пізнього епосу доносять до нас свідчення, що письменними були і Василь Буслаєв, і Садко, і жінки, супутниці билинних героїв. Українська народна творчість донесла до нас приказки, у яких засвідчена повага до навчання: «Азбука – то до мудрості дорога», «Спочатку аз та буки, а потім підуть і науки» [2, с. 313].

Література Київської Русі могутнім струменем почала розвиватися після прийняття християнства у XI–XII ст. і складається як з оригінальних, так і з перекладних пам'яток. Для перекладу обирались твори візантійських авторів, твори яких відіграли вирішальну роль у перемозі нового вчення над язичницьким. Перекладна література мала великий вплив на оригінальне письменство, зчаста визначаючи його жанри, композицію, ідейний зміст. Як слушно зазначив В. Шевчук, «...найдавніша писемна література на нашій землі постала на основі двох джерел: усної словесності, твореної продовж попередніх віків, а з прийняттям християнства – із засвоєння візантійсько-болгарського культурного експорту» [3, с. 22].

Ранніми з перекладної літератури у слов'янському світі книги були ті, що входили до Старого і Нового Заповітів Біблії – пам'яток старосврейської та християнсько-грецької літератури. У епічній частині Старий Заповіт подає старосврейські міфічні перекази про створення світу, про життя першої людської пари – Адама і Єви в раю, чудесному гаю, створеному богом, про порушення людьми божественної заборони і вигнання їх з раю. Далі розповідається про життя перших людей і їхнє потомство аж до того часу, коли розгніваний бог вирішив знищити рід людський потопом, залишивши з усіх людей тільки праведника Ноя з його сім'єю; про міфічну історію єврейського народу, який під проводом Мойсея виходить із єгипетського рабства шукати місце «землі обітованої»; про утворення старосврейського царства, його поділ і зруйнування асирійцями і вавилонянами, про вавилонський полон і повернення на батьківщину.

У Новому Заповіті розповідається про чудесне народження, життя, вчення, чудеса, смерть і воскресіння Ісуса Христа, про останні часи людства, про кінець світу і «страшний суд» над живими і мертвими. Нагадаємо, що першими перекладеними біблійними книгами були спочатку «Євангелія» тобто життєписи Ісуса Христа, відомі ще з перекладів Кирила і Мефодія під час їхньої місіонерської діяльності у слов'янських землях, потім – «Псалтир» – зібрання гімнів для співу під час богослужінь. Поступово відбуваються переклади «Апостола», у якому розповідається про місіонерську діяльність учнів Ісуса Христа, подальших творів. Повне ж зібрання біблійних книг для слов'янського читача з'явиться після видання «Острозької Біблії» Іваном Федоровим у 1578 р.

Біблійні книги відкривали оберненому в християнство читачеві цілий світ різноманітних нових настроїв і образів, виховували неофітів у смиренній

покорі новому божеству. Багаторазово теми, мотиви, образи біблійних книг були використані наступною літературою. В історію слов'янської культури увійшло «Остромирове Євангеліє» (1056–1057) як неперевершений зразок давньослов'янського мистецтва рукописної книги та «Пересопницьке Євангеліє» (1556–1561), яке справедливо вважається важливою віхою в історії розвитку української мови. Отже, перші переклади Біблії, які мали практичне, настановче значення, підготували підґрунтя для перекладів літератури світського, художнього спрямування. У Київській Русі протягом XI-першої половини XIII ст. перекладалися наукові збірки («Фізіолог»), історичні та літературні твори («Історія іудейської війни Йосифа Флавія»), «Бджоли», «Ізмарагд» – збірки повчань та сентенцій.

Як засвідчує літопис, Ярослав Мудрий зібрав писців, які перекладали з грецької і написали багато книжок, що зберігалися у соборі Софії Київської – першій бібліотеці на Русі [1, с. 89]. Ярослав Мудрий увійшов в історію як організатор перекладу і переписування книг та як фундатор першої бібліотеки, до чого він доклав багато зусиль. Збереглися в історії Київської Русі імена князя Миколи Святоші, який повелів у 1142 р. перекласти з грецької «риторські книги»; він витрачав на книги свою казну і дарував їх Києво-Печерському монастирю (а це задоволення було досить вартісним), Володимира Васильовича, галицького князя, «філософа на троні», який заохочував до читання книг своє оточення.

Роль давніх бібліотек Київської Русі величезна. Вони зберегли для нащадків найцінніші пам'ятки старовини. На думку багатьох дослідників, у Київській Русі з X ст., включно до 1240 р., було в обігу не менше 90 тисяч одних лише богослужбових книг. Загальна ж кількість книг визначається у 130-140 тисяч томів. Відомий і ще один цікавий факт: «Ізборник» Святослава 1073 р. містить, окрім церковних творів, статті з граматики, поетики, логіки, загадки. До «Ізборника» додано список книг, які церква забороняла читати вірянам. Це був перший приклад цензури. Згаданий додаток цікавий тим, що до нього внесено чимало книг світського змісту, що були в обігу в XI ст., але до нас не дійшли.

Слід зазначити, що Русь почала читати спочатку чуже через переклади, а потім творити своє, високохудожнє і глибоко патріотичне. Про це свідчить багатобарвна давньоруська та давньоукраїнська література. Зважаючи на багатомовність населення Київської Русі, а потім й української держави, орієнтуючись на свого читача, українські письменники писали свої твори латиною, польською та староукраїнською мовами, а зчаста і самі ці твори перекладали для тих, хто володів мовою іншою. Київський митрополит і філософ Климентій Смолятич (XII ст.) писав, що він читав «Гомера, і Аристотеля, і Платона, які серед грецьких стовпів найславетнішими були».

На жаль, ми не маємо достеменних свідчень про влаштування та систему діяльності шкіл періоду Київської Русі та методичне забезпечення навчання читання, але з фольклору, з перших самотутніх творів Київської Русі опосередковано дізнаємося про пріоритети у вихованні та навчанні. Використовувалася народна педагогіка для виховання працьовитості, що

засвідчене у великій кількості приказок та прислів'їв, у казках про працьовитих героїв, у піснях. Важливим засобом виховання давньоруські вчителі вважали «книжне навчання», тому у творах давньої літератури присутні більшою чи меншою мірою питання «шанування книжного».

Педагогічні уявлення епохи Київської Русі тісно перепліталися з релігією, тому всі твори мали християнсько-повчальну форму. Але ми спостерігаємо, як крізь релігійну оболонку просочується ідея виховання молоді засобами природи, засобами історії. І все це стає глибоко патріотичним аспектом у світогляді підростаючого покоління. До послуг наймолодших учнів приходили на допомогу прислів'я і приказки про виховання, про батьків, про любов до Вітчизни, про моральні якості. Використовуються замовляння, колискові пісні, загадки, казки, зразки календарної та обрядової поезії. Для просвітницької діяльності вже у школах дітей ознайомлювали з першими письмовими здобутками (азбуками) Діти вивчали азбуку за «Азбуковниками» та за «Псалтирем». Літопис указує, що у 988 році Володимир «послав збирати у кращих людей дітей і віддавати їх до навчання книжного». Літописи свідчать про влаштування шкіл у Києві, Новгороді, Курську, Чернігові, у Полоцьку, в Галичі та Галицькій землі, в інших містах Київської Русі.

Шлях до книжного пізнання починався з азбуки. Важко було тому, що у слов'янській абетці кожна літера позначалася словом. Це додавало дитині додаткової роботи із запам'ятовування усіх словосполучень. Під час заучування літер вчитель спочатку вимовляв їх, а потім діти хором повторювали почуте до того часу, поки не запам'ятовували. Про це збереглася приказка: «Азбуку вчать, на всю хату кричать». Але це був не просто крик, а проспівування з тонічними наголосами всієї абетки. Із задоволенням сприймалося закінчення роботи: «Юс та іжиця – справі кінець ближиться». Виготовлення книг у Київській Русі було високорозвиненим мистецтвом. Для збереження книг виготовлялися спеціальні палітурки з липової дошки, яку обтягували шкірою. Афоризм «Прочитати від дошки до дошки» засвідчив, що книгу слід читати до кінця.

Про важливість виховання молоді на прикладі героїчних осіб рідної землі говориться у одному з перших творів на Русі «Слові про Закон і Благодать» митрополита Іларіона; про необхідність «читання книжного» говориться у писанні Іоанна, маловідомого книжника; про необхідність вивчати рідну історію говориться у «Повісті минулих літ» літописця Нестора. Зі словами «малою справою отримати милість божу» звертається до нащадків Володимир Мономах у своєму «Повчанні». Він давав настанови: «Найбільш за все убогих не забувайте, [...] годуйте і подавайте сироті, і вдовицю виправдовуйте самі, а не давайте сильним губити людину...». Маємо підставу зробити припущення, що серед шкільного читання були присутні й афоризми з перекладного збірника «Бджола», з «Повісті про Акіра Премудрого», з багатьох інших відомих та маловідомих перекладних творів. Та перед вивченням питання про літературу для читання у школах Київської Русі постає багато питань, зокрема, коли саме у шкільне читання прийшла перлина

давньої літератури – «Слово о полку Ігоревім» чи «Слово о погибелі Руської землі»? Отже, якщо досить розлогу інформацію про багату самобутню літературу Київської Русі ми маємо, то про її присутність у київських школах тієї пори досліджень ще обмаль. І вони на часі.

Література

1. Літопис Руський / Пер. з давньорус, Л. Є. Махновця. – К.: Дніпро, 1989. – 591 с.
2. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упоряд. М. М. Пазяк. – К.: Наук. Думка, 1990. – 528 с.
3. Шевчук В. О. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII ст.: у 2 кн. / В. О. Шевчук. – К.: Либідь, 2004. – Кн. 1: Ренесанс. Раннє бароко. – 400 с.

УДК 002.2(477)"8/13"

Ю. М. Нікольченко
/ м. Маріуполь /

КНИЖНА КУЛЬТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСІ (різноманітність жанрів)

У доповіді розглядається проблема розвитку книжної культури Київської Русі у контексті жанрів книги, її читання, перекладу і написанні нових творів.

На думку авторитетних вітчизняних і зарубіжних дослідників (С. Єфремов, М. Грушевський, М. Возняк, В. Адріанова-Перетц, П. Толочко, М. Попович, М. Наєнко, О. Молодован, М. Брайчевський, Д. Ліхачов, О. Творогов, М. Тихомиров та ін.) професійна література Київської Русі була пов'язана з християнським віровченням і культом. Після 998 р. християнство через храм, ікону, слово Боже та книгу активно впроваджувало нову систему духовних цінностей. Академік М. Попович зауважує, що «В цьому немає нічого дивного, якщо ми згадаємо, що і храм, і саме буття з християнського погляду були свого роду книгою» [3, с. 104]. Характерним виявом ставлення до храму як до книги є графіті на його стінах. Цілу книгу написів на стінах Софії Київської, надряпаних у XI–XIII ст. її парафіянами (князями, членами їхніх сімей, близькими до них людьми), відкрив і оприлюднив С. Висоцький [1].

Що ж до глибшого засвоєння християнського віровчення, то ні виточене візантійське богослов'я з його філософським спіритуалізмом, ні абстракції релігійно-філософських доктрин Константинополя не заторкнули Київської Русі. Впродовж XI–XIII ст. її книжність, пов'язана зі сферою церковної компетенції, являла собою класичний зразок «культури цитат» – заготовлених на всі випадки життя уривків чи парафразів Біблії і отців Церкви. У центрі уваги – переважно сюжети прикладного характеру, дотичні не глибшого змісту віри, а поведінки віруючого. Набір християнських чеснот, підсилений цитатами, цілком укладається у рамки помірного аскетизму –